

CSORBA LÁSZLÓ

KOSSUTH-EMIGRÁCIÓ (1849–1867)

■ Az 1849–1867 között tevékenykedő magyar politikai emigráció – amely pontatlanul ugyan, de persze nem véletlenül kapta legjelentősebb személyiségéről a Kossuth-emigráció nevet – legalább ötféle vonatkozásban alakító részesévé vált a 19. század második felében zajló magyar és világtörténelemnek. Egyfelől közvetlen kapcsolatban állt a hazai ellenállási mozgalommal, orientálta, részben irányította azt. Másfelől a sajtó és a személyes kapcsolatok révén – időben persze változó mértékben – hatással volt több nyugati államnak a Habsburg Birodalommal kapcsolatos politikájára. Azután közvetítette hazafelé a külföld rólunk kialakított véleményét, valamint széles körű hatást gyakorolt a nyugati országok nyilvánosságára is, egészen a század végéig meghatározva a szabadságszerető Magyarország igen előnyös arculatát az európai közvéleményben. Azáltal pedig, hogy időnként komolyan veendő politikai alternatívát képviselt, jelenlétével, aktivitásával számos ízben – mintegy negatív módon – rászorította a Habsburg-hatalmat és a magyarországi politikai elit többi csoportjait olyan lépések megtételére, amiket e fenyegetés nélkül esetleg nem tettek volna meg. Végül említeni kell azt a közvetlen hatást is, ami azáltal érvényesült, hogy a nagyvilág különféle országaiiban, közösségeiben lassan meghonosodó menekültek immár az ott élők javára fejtették ki tudásukat, szorgalmukat, tehetségüket.

**Ahogy Kossuth
a realista gondolatot
romantikus képben
megfogalmazta: az lesz
a sorsunk, hogy
„mi legyünk a máglya,
melyen az osztrák sas
megégettetik – égve
magunk is!”**

„Elszóródtunk a föld hátán, mint egy második Izrael”

■ A visszatekintő Kossuth Lajos jellemezte e bibliás szavakkal az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc leverése után külföldre menekültek helyzetét.¹ A vereség búskomorságában is sokan elsősorban tőle várták az újabb reményt adó kezdeményezést. Az előbb a bulgáriai Viddinben és Sumlában, majd másfél esztendőre a kisázsiai Kütahyában internált száműzöttek vezető csoportjának azonban ki kellett várnia, amíg a nemzetközi viszonyokra kényszerűen ügyelő Fényes Porta végre visszaadhatta szabadságukat. A szultán ugyanis – angol támogatással az oldalán – elutasította a kiadatásra vonatkozó osztrák és orosz követelést, de azt vállalnia kellett, hogy egyelőre távol tartja őket Nyugat-Európától.

Kossuth fokozatosan lett úrrá az önvédelmi háború leveretése miatti lelki megrázkódtatáson. Társaival együtt szembe kellett néznie a súlyos dilemmával: vajon a hazában maradók vagy a külföldre távozók döntöttek igaz hazafi módjára? Nos, megrázó morális elhatározás a küzdelem végpontján a mártírsors tudatos vállalása. Ám ha valaki reális esélyt lát a további cselekvésre (például a külföldi közvélemény és politikai tényezők véleményének a magyar ügyre nézve kedvező befolyásolására), akkor számára éppen hogy a menekülés és az újrakezdet lesz a kategorikus erkölcsi parancs! Ennek engedelmeskedett Kossuth is, amikor úgy vélte, a magyar nemzet első népképviselői országgyűlésétől kapott felhatalmazása egyenesen kötelezi arra, hogy elnyomott nemzetének szószólója legyen a nagyvilágban. Azok a szerencsésebb társai, akiknek sikerült a nyugati országokba menekülniük, az ottani közvéleményt mozgósítva küzdöttek mielőbbi kiszabadításáért. Megindult a levélbeli eszmecsere, melynek során a jövőbeli cselekvés alapjául szolgáló terveket azoknak a tanulságoknak a messzemenő figyelembevételével alakították ki, amelyeket a lezajlott küzdelem tapasztalataiból – nem kevés önkritikával – fogalmazhattak meg.²

Alkotmányjavaslat és titkos szervezkedés

■ Kossuth elsősorban az itáliai egységmozgalomban látta Magyarország jövőbeli fő Habsburg-ellenes szövetségését. 1848 tavasza is bizonyította, hogy a bécsi abszolutizmus tehetetlen, ha Pesten és Milánóban egyszerre vonul ki a szabadságot követelő tömeg az utcára. A török birodalomban is aktív olasz forradalmárok közvetítésével jutott el hozzá a Római Köztársaság volt vezetője, a Londonban élő Giuseppe Mazzini együttműködési ajánlata. Sőt 1851 júniusában Makk József volt komáromi tüzérezredes is felkereste áruházában (egy amerikai festőművész inasának öltözve), hogy a hazai titkos ellenállási szervezet fölépítéséhez kérje a volt kormányzó jóváhagyását és utasításait.³ Ha majd egyszer valaki megírja Kossuth Lajos pszichobiográfiáját, bizonyára szentel egy fejezetet annak a rejtélynek, hogy a volt kormányzó miképp nem figyelt fel Makk személyiségének szélsőségeire, az ebben rejlő veszélyre. A hazai szervezkedés majdani tragikus kudarcának egyik fő okát ugyanis többen – így például a húga, Mészlényné Kossuth Zsuzsanna is – a tüzértiszt személyi alkalmatlanságában látták.⁴

A tágabb kilátásokat illetően aligha kétséges, hogy világvégi elszigeteltségében, ám egyben a cselekvésvágytól is sarkallva Kossuth nagyon nehezen becsülhette meg, mennyire megalapozottak az olasz köztársasági forradalmároknak az európai népek közös szervezkedéseiről, sőt e mozgalmak közeli kirobbanásáról szóló híradásai. Ugyanígy nem tudhatta pontosan, hogy saját hazai hívei vajon

helyesen mérték-e fel az önkényuralommal szembeni otthoni ellenállás valódi arányait, reális támogatottságát. A kezdeményezés valójában korai volt, noha távlatos politikai program állt a háttérben: Kossuth nagyszerű munkája, a nevezetes, máig méltán megbecsült *Kütahyai Alkotmányterv*, a század legkonkrétabb tervezete Magyarország államberendezkedésének polgári demokratikus átalakítására és a Duna-menti népekkel kötendő szövetségre.

Szerzője javaslatát a jövőendő szabad magyar parlament elé szánta, de egyben egyezkedési alapnak is tekintette a hazai nemzetiségek és a szomszéd népek vezetőivel folytatandó tárgyalásokhoz. Eszerint az államhatalmi szerveket a törvényhozástól a megyéken át a községekig általános választójog alapján kell megválasztani. A büntetőbíráskodást esküdtszékek intéznék, a törvényességre alkotmánybíróság ügyelne. A megyei önkormányzatok jelentőségét – és egyben a központi hatalommal szembeni alkotmányos egyensúlyszerepét – az is növelné, hogy ők választanák a felsőházat felváltó szenátust. A megye egyben a nemzeti-ségi területeken automatikusan kollektív politikai jogot – mert tényleges önkormányzatot – adna az ott élő nemzeti-ségi többségnek. Emellett e népcsoportok átfogó érdekeik képviseletére országos szervezeteket is alakíthatnának, némiképp a protestáns vallásfelekezetek terület nélküli autonómiáihoz hasonlóan. Mindehhez a legszélesebb körű nyelvhasználati jogok társulnának a politikai, a kulturális és az egyházi élet területén. Az alkotmányterv hasonló szellemben szólt a fegyveres erőkről és néhány más részkérdésről (pl. oktatás) is. Bár államformának eredetileg a „demokratikus köztársaság” formulát ajánlotta, később reálpolitikai megfontolásokból éppúgy nyitva hagyta az utat az alkotmányos monarchia felé, mint annak idején a debreceni *Függetlenségi Nyilatkozat*.⁵

A jövő megalapozására vállalkozó program távlatával indított konkrét szervezkedés azonban kudarcra volt ítélve a nagy európai forradalmi hullám elcsitulásának, az önkényuralmak megerősödésének évtizedében. 1851–52 fordulóján a főképp a Székelyföldön gyorsan gyökeret eresztő mozgalom *szirmait, virágait, koszorúit* (mazzinista összekövönnyelven így nevezték a szervezkedés hierarchikus szintjeit) hamar leszakították a besúgóí jelentések nyomán lecsapó osztrák hatóságok, együttműködve olyan gátlástalan, kétkulacsos ügynökökkel, mint a reformkori pedagógiai tevékenységével egykor elismertséget szerző Wargha István. A szervezkedők – Török János, Jubál Károly, Gasparich Kilit, Noszlopy Gáspár és társaik – mártírhalála, majd 1853-ban a milánói felkelés kudarcra, a tragédiák és vereségek nyomán Kossuth azzal a mélyen megszenvedett föllismeréssel zárta „aktív” mazzinista és „összeesküvő” korszakát, hogy miközben nyitottnak kell maradni a spontán, népi és forradalmi kezdeményezések iránt, ugyanakkor csak olyan akciót szabad támogatni, amelyet valamiképp be lehet vonni a nagyhatalmi viszonyok érdekrendszerébe.⁶ Amúgy mindeközben nyomozatosan szembesülnie kellett az emigrációs erőfeszítések háttérben ott húzódó, örök „taktikai” dilemmával: tenni, amikor nem lenne szabad, éppen olyan végzetes hiba, mint nem tenni, amikor viszont út a cselekvés órája...

Sikerek a nagyvilágban – viták az emigrációban

■ Az alkotmányterv egyes pontjai vitát váltottak ki az emigrációban. A lengyel, román, szerb, cseh, olasz, német demokratikus emigrációk vezetőivel kapcsolatban álló Teleki László gróf – a független magyar kormány egykori nyugat-európai diplomáciai főmegbízottja – az ország autonóm nemzeti-ségi területekre bon-

tásába (tkp. belső föderalizációjába) is beleegyezett volna. Álláspontját ekkoriban barátja, a komáromi kapituláció után szintén Nyugat-Európában tevékenykedő Klapka György tábornok is osztotta. Am Kossuth elutasította ezt az elképzelést, és csupán Horvátország elválására, továbbá Erdély, illetve a Délvidék tisztán szerb lakta területeinek bizonyos mértékű különállására látott lehetőséget. Az alkotmányterv következetes demokratizmusa ugyanakkor az emigráció egyes arisztokrata tagjaiban („mágnás párt”) keltett visszatetszést.⁷

1851 áprilisában, a kütahyai hegyek között Kossuth kézhez vette a washingtoni kongresszus meghívását, hogy a „nemzet vendégeként” (*the Nation's guest*) látogasson el az Egyesült Államokba.⁸ A Fényes Porta örömmel kapott az amerikai ajánlaton, mert így végre kiszabadult a Kossuthékkal kapcsolatos felemás – vendéglátó vagy internáló? – helyzetéből. Az amerikai körút abból a szempontból igazi diadalmenet volt, hogy a vendégnek sikerült fölhívnia a szélesebb világközvélemény figyelmét a magyar tragédiára. Szigorú logikával – és kiemelkedő szónoki remeklések egész sorával – amellet agitált, hogy a demokratikus államok kövessék a „beavatkozás a be nem avatkozásért” elvét, vagyis segítsenek megakadályozni minden olyan külső intervenciót, amely elfojthatná az elnyomott népek – köztük a magyarok – újabb szabadságküzdelmét. Nem voltak visszhangtalanok azok az érvei sem, amelyek a terjedő abszolútizmus veszélyeire figyelmeztették a demokráciákat. Kossuth halálos betegnek látta Ausztriát, biztos volt tehát benne, hogy hamarosan bekövetkezik az újabb válság – erre akarta felkészíteni a nyugati országok közvéleményét és a tervezett akciók remélt partnereit.

Hiába keltett azonban kivételes szimpátiát a demokrata szónok, az Egyesült Államok nem akart politikailag elköteleződni. Ennek okát utólag könnyű belátni: a rabszolga kérdés és a szeparatizmus problémáinak megoldása előtt nem vállalkozhatott arra a kiemelkedő nemzetközi szerepre, amelyre Kossuth elhivatottnak látta.⁹ Másfelől a francia államcsíny (Louis Bonaparte elnök császárrá kiáltotta ki magát 1852 decemberében) világosan jelezte, hogy egy időre az abszolutista erők kerültek túlsúlyba az öreg kontinensen. Az emigráció ugyanakkor újabb vitába bonyolódott saját testületi mivoltának és vezetésének kérdéskörében, mert Kossuth kivételes határozottsággal tartott igényt vezető szerepének elismerésére, mi több, burkoltan hazafiatlansággal vádolta azokat, akik más úton járnak. Ebbe belejátszott az a feszültség is, hogy egykori 1849-es harcostársai, Szemere Bertalan miniszterelnök és Batthyány Kázmér külügyminiszter az európai sajtóban nyíltan bírálták a volt kormányzót, kitergetve a száműzöttek közötti belső ellentéteket.¹⁰

A probléma érdemét illetően – az egyszemélyi vagy valamiféle testületi irányítás szolgálhatja jobban az emigrációs politikai célok megvalósítását – mindkét modell mellett és ellen is felsorolhatók nyomós érvek. Kossuth vezetését azonban semmiképp sem lehet valamiféle diktátori hajlammal, egyeduralmi szimpátiákkal stb. magyarázni, amit többen lejáratási szándékból emlegettek az európai sajtóban. A szabadságharc utolsó hónapjainak, heteinek, napjainak zűrzavara, a hadsereg és a politikai vezetés közötti súrlódások, feszültségek, ellentétek tapasztalatai érlelték meg benne azt a szilárd meggyőződést, hogy a továbbiakban a legmesszebbmenőkig ragaszkodjon ahhoz, hogy ne kelljen mások döntéseiért is neki viselnie a történelmiként átélt felelősséget. Továbbá, mivel úgy vélte, a végnapok kényszerintézkedései nem semmisítették meg azt a megbízatást, amelyet ő az országgyűléstől kapott, egyben arról is meg volt győződve, hogy ugyanezért jogosan rendelkezhet minden emigrációs célra érkező adomány

felett. Ám ez nagyon nem tetszett azoknak, akik a támogatásokat nem a politikai szervezkedés költségeire, hanem személyi támogatások kifizetésére szerették volna felhasználni... A „parancsúrásági” ambíciók vádjának túlzását azután 1859 tavaszának eseményei is bizonyították: mihelyt a francia–olasz együttműködés újra világpolitikailag reális perspektívába helyezte a magyar törekvéseket, Kossuth kész volt arra a testületi kompromisszumra, ami végül a Magyar Nemzeti Igazgatóság megalakításában öltött testet.

Az Oroszország és Törökország közötti konfliktus 1853 őszén annyira kieleződött, hogy az utóbbit támogató angol–francia szövetségesek bekapcsolódásával küszöbön állt a később „kríminek” elnevezett háború. A nyugati partnereknek azonban komoly gondot okozott a térségbeli másik nagyhatalom, Ausztria semlegesítése. Lehetett arra józan ésszel számítani, hogy az alig négy évvel korábban a végromlástól megmentett Habsburgok cserbenhagyhatnák a nagyhatalmi állásukat restauráló Romanovokat? London és Párizs számára a szárd-piemonti királyság jelentkezése oldotta meg a gordiuszi csomót. Egy itáliai osztrákellenes front megnyitásának fenyegetése, tetézte az olaszok oldalán megjelenő – és az esetleges párhuzamos magyarországi felkelésre jelet adó – Kossuth-emigrációval volt az a kombináció, amely hivatva volt kalitkába zárni a bécsi héjákat. Ha pedig Ausztria nem retirál – nos akkor európai nagyhatalmi jóváhagyással kezdődhet el a „*ha még egyszer azt üzeni, mindnyájunknak el kell menni...*”

Bár a 48-as idők számos katonája jeleskedett a krími háború harcterein, a testületi bekapcsolódásra és a tömeges szolgálatvállalásra végül nem került sor. Az itáliai front megnyitása elmaradt, mert Ausztria meghátrált, és cserbenhagyta korábbi megmentőjét. Az 1850-es évek második felében az emigránsok visszatértek a polgári életbe, és igyekeztek megkapaszkodni valamiképp, amíg újra üthet a harci cselekvés órája. Sokan tanítottak (főképp nyelveket), mások földet műveltek az Újvilágban (többeket vonzott Újházy László telepe, New Buda a közép-nyugati Iowa államban), vállalkozásokat alapítottak (például László Károly egzotikus fákkal kereskedett az USA-ban és Mexikóban, Szerelmey Miklós máig virágzó építőipari céget indított Londonban), pár katonatiszt pedig a közép-amerikai és a kubai spanyolelleses kalandorakciókban vállalt szolgálatot, nemegyszer tragikus körülmények között végezve életét. Klapka tábornok bankszakember lett, és a svájci polgárhaderőt gyakorlatoztatta a genfi kantonban. Tudományos és irodalmi tevékenységből tartotta fenn magát a jeles művészettörténész Pulszky Ferenc vagy a magántanítványokat oktató Rónay Jácint, volt bencés professzor és nemzetőr pap. Az arisztokratákat a kinti tehetősebb rokonok támogatták, vagy otthonról kaptak segítséget. A Londonban megtelepedő Kossuth abból élt, hogy mint népszerű *lecturer* jövedelmező előadókörutakat tartott a szigetországban, továbbá időnként jól fizetett cikkekkkel jelentkezett a brit vagy az amerikai sajtóban.¹¹

Reng a föld Itáliában

■ A franciaországi Vogézek festői fürdőhelyén, Plombières-ben fontos tanácskozássra került sor 1858 júliusában. III. Napóleon francia császár megegyezett Camillo Benso di Cavour gróffal, a piemonti miniszterelnökkel egy osztrákellenes észak-itáliai háború megindításában. Klapka, majd Teleki és Kossuth igen hamar bekapcsolódtak a fordulatot előkészítő titkos diplomáciai manőverekbe. A volt kormányzó korabeli leveleiben sokszor figyelmeztetett arra, hogy nem

szimpátia és elvrokonság, nem becsület és korrektség, hanem csakis a kőkemény érdek számít a politikában. Addig vagyunk tényező, amíg másoknak érdekükben áll együttműködni velünk. Azt ajánlotta, hogy partnerei a magyar felkelést „használják” fel a Habsburgok ellen, mert ha szövetséget kötnének, akkor a magyar fél a fekete-sárga armádia döntő részét lekötne a Duna mentén, és így bevehető mértékig meggyengítené a korabeli Európa legerősebb katonai koncentrációját, a lombardiai osztrák várnégyszöveget (Verona, Peschiera, Mantova, Legnago) – és így következményeiben lehetővé tenné a császáriak kiverését Itáliából. Ezért cserébe az újabb magyar szabadságküzdelem nagyhatalmi támasztékként akarta „használni” Torinót (és a nagy pártfogót, III. Napóleon francia császárt): segítsenek abban, hogy ne ismétlődhessen meg az orosz intervenció. Ha ugyanis nincs cári hátbatámadás, és az osztrákok egy részét leköti Itália, akkor a függetlenné váló magyar nemzet végre megint a maga kezébe vehetné sorsa alakítását.¹²

Torino és Párizs megértette, mi több, értékelte a kossuthi ajánlatot. A magyar politikus érvelése és pozíciója olyan erős volt, hogy feltételeket is szabhatott partnereinek. Az exkormányzó – tanulva a mazzinista „forradalomcsináló” módszerek kudarcából, a megfelelő nagyhatalmi elköteleződés elnyerése érdekében – két feltételt kötött ki: a) Magyarország függetlenségének hadicéllá nyilvánítása valamilyen közhírré teendő proklamáció, politikai nyilatkozat keretében; b) kibontott francia vagy olasz zászlóval kellő méretű expedíciós haderő megjelenése a magyar határon. Ezek nélkül nincs újabb magyar szabadságharc, vagy ha ki is provokálják, hát nélküle: neki nem lesz, nem lehet semmi köze hozzá. Ahogy Ludvig Jánosnak, barátjának és politikai munkatársának írta 1859 áprilisában: „néhány emberek igen könnyen hajlandók a »szegény Magyarra gesztenyét szedtetni ki parászból« mások számára – én pedig a népünk vérével, Hazánk jövődjével könnyelmű játékot üzentni nem engedhetek, nem engedek. Nekem garanciák kellene, nekem az kell, hogy a háborús hatalmak magokat a magyar függetlenséggel mint czéllal tisztán, sans reserve identificalják [fenntartások nélkül azonosítsák] 's hogy e szándok realizálásának biztosítéka practice kezünkben legyen. Különben azt mondom: »Nem«.”¹³

A tavasz lázas készülődéssel telt. Kossuth – a Telekivel és Klapkával hármasban megalakított ideiglenes kormány, a Magyar Nemzeti Igazgatóság vezetőjeként – sikeres *meeting*-sorozatot tartott Angliában annak érdekében, hogy a brit kormány maradjon semleges a kialakuló konfliktusban. Áramlott a hadianyag és a csapatok Genovába, ahol megkezdődött a magyar légió szervezése. Klapka titkos egyezményt kötött Alexandru Ion Cuza román fejedelemmel, hogy az Erdély felől tervezett betöréshez biztosítsa a franciabarát román uralkodó támogatását. Teleki kapcsolataival pedig odahaza kiépült az újabb titkos ellenállási szervezet.

Am ahogy kibontakozott az olasz egyesítési folyamat, és ennek kölcsönhatásaként felrémlt a német államokkal való közvetlen konfliktus veszélye, III. Napóleon meggondolta magát, és lemondott eredeti hatalmpolitikai céljáról: Ausztria teljes tönkretételéről. 1859 júliusában találkozott Ferenc József osztrák császárral a hadszíntérhez közeli Villafrancában, és hiába Magenta, Solferino – a fegyverszünet megkötésével leállította a győztes háborút. A magyar emigráció csalódása a különlegesen kedvező történelmi alkalom elmulasztása miatt keserű volt és fájdalmas, de becsapásról – hála Kossuth előrelátásának – nem beszélhetünk. Feltételeinek köszönhetően a magyar felkelés elmaradt, így nem nehe-

zedhetett vállára az itáliai hadműveletek váratlan végével odahaza nyilván bekövetkező leveretés és megtorlás súlyos erkölcsi felelőssége.¹⁴

Magyar vörösingesek

■ Cavour gróf már az 1859-es háborúban is fontos szerepet szánt a Giuseppe Garibaldi tábornok vezette önkéntes alakulatoknak. De arra is gondolt, nem árt, ha van közöttük bizalmasa: így kapott Türr István, az egykori dezertőr császári hadnagy, majd a badeni forradalom, még később a krími háború angol ezredese kinevezést a vörösinges „alpesi vadászok”-hoz. A „rettenthetetlen magyar” azután megsebesült a Tre Pont-i csatában, és már a bal kar amputációja is szóba került, amikor Teleki Sándor – Petőfi Sándor vad grófja! – szerencsére időben előkerítette a francia sereg fősebesztét, Thierie doktort. Ez a sebesülés – Garibaldi és II. Viktor Emánuel király innen datálódó őszinte rokonszenve – lett Türr pályájának kezdő emeltyűje. Rajta keresztül az egész nemzetnek szólt Garibaldi köszönete: „Édes barátom! A magyar vér Olaszországért folyt, és azon testvériség, amely a két népet a jövőben egymáshoz kell hogy kösse, erősült; – azon vérnek, az önének kellett lennie; – egy hős vérének. Én meg leszek fosztva darab időre egy bajtárstól és egy jó baráttól, de remélem, nemsokára látni fogom egészségesen mellettem, vezérelve fiatal katonáinkat a győzelemre.”¹⁵

A villafrancai fegyverszünet lefékezte az olasz egyesítés menetét, miközben Szicíliában újabb felkelés igyekezett lerázni a szigetet elnyomó nápolyi uralmat. 1860 májusában ezért egy olasz civil, bizonyos Guiseppe Garibaldi ezer barátjával kölcsönként két gőzhajót, és partra szállt Marsalánál, hogy segítséget vigyen a lázadóknak. 1860. május 27-én a főváros, Palermó előterében a körösladányi Tüköry Lajos vörösinges alezredes – egykor honvéd hadnagy, Bem apó katonája, a damaszkuszi lovasság későbbi Szelim effendije – vezette a rohamot, amikor egy comblövés leterítette. Pár nap múlva behalt elüszkösödött sebébe.¹⁶ A garibaldisták között kezdetben nem volt sok magyar, de azok kiemelkedően fontos beosztásokban szolgáltak. Később a létszám több százra emelkedett, majd a győzelem után a gyalogos és lovas légiót átvette az egyesített olasz haderő.¹⁷ Az olasz tábornok pedig világtörténelmi tetteivel és a hozzájuk kapcsolódó mítoszokkal a hatvanas évek elejére hőse lett a magyar nép szabadságvágyó képzeletének is. 43 önálló népdalban és ezek számtalan változatában szerepel tizenkét alakvariánsban megénekelte neve, melynek négy szótagja nyelvünkhöz igazodó ritmusképlettel megkönnyítette a befogadást. Még a *Kerek ez a zsemle* refrénjében is előfordul!

A dunai népek szövetsége

■ A magyar emigráció legjelentősebb politikai sikerét minden bizonnyal 1860 szeptemberében érte el, amikor szerződő partnere lett az északolasz kormánynak. II. Viktor Emánuel király a teljes haderővel elindult délre, hogy Giuseppe Garibalditól a frissen elfoglalt Dél-Itáliát átvegye, így védtelenül maradt az elmúlt esztendő során egyesített észak, tálcán kínálva az alkalmat Ferenc József osztrák császárnak a visszavágásra. Nos ekkor a Camillo Benso di Cavour gróf vezette torinói minisztertanács – királyi megerősítéssel – titkos egyezsége lépett a Kossuth vezette Magyar Nemzeti Igazgatósággal annak érdekében, hogyha

netán támadna az osztrák, akkor kirobbantják a hátában az újabb magyar felkelést.¹⁸ A császári támadás azonban elmaradt: Ferenc József hiába bocsátotta ki az *Októberi Diplomát*, hogy Magyarországon megteremtse a háború idején elengedhetetlen belpolitikai nyugalmat, az olaszellenes megtorló akcióhoz sem Szentpétervár, sem Berlin nem járult hozzá. A Habsburg-ellenes nagy európai háború ettől kezdve egyre később, így amikor 1861 tavaszán Magyarországon elmélyült a belpolitikai válság, nem következhetett be a belső és a külső hatóerők olyan újabb, egymást megsokszorozó erejű találkozása, mint amiképpen 1848-ban történt.

Amikor 1862 késő tavaszán a balkáni görög feszültségek éleződése kapcsán Marco Antonio Canini újságíró diplomáciai puhatolózásra indult Belgrádba és Bukarestbe (amelyhez mind az olasz királytól, mind a kormánytól kapott nem hivatalos támogatást), az olasz kormánykörökben a balkáni nemzetiségi kérdés elsőrangú szakértőjének tartott Klapka tábornokot kérte fel, hogy az érlelődőben lévő konföderációs eszmét egy emlékiratban összegezze. Mi több, felkereste Kossuthot is, hogy az ő reflexióit szintén felhasználhassa tárgyalásai során. Kossuth azt az összefoglalót, amelyet Canini a közös eszmecesteréről készített, átnézte, kiegészítette, és alá is írta. A szöveg egy olyan államszövetség létrehozását javasolta, amelyet alapvetően Magyarország, Horvátország, Románia és Szerbia hozna létre „törvényalkotó gyűléseik”, illetve népszavazás révén. A közös kül- és hadügy mellé gazdasági közösség is társulna. A tervezet mindazokat a demokratikus garanciákat tartalmazta, amelyeket a kútahtyhai alkotmányterv, míg a belszerkezetre nézve az amerikai mintát ajánlotta: a lélekszám szerinti arányban választandó képviselőház mellett – államonként ugyanannyi tagot delegálva – működne a közös törvényhozás másik kamarája (szénátus). A szövetségi tanács (kormány) váltakozva ülésezne az alkotó államok fővárosaiban. A belpolitika alakításában minden rész állam szuverén módon dönthet, de az alapelv közös: a legteljesebb nemzetiségi és vallásfelekezeti egyenjogúság. Erdély kérdésében Kossuth úgy vélte, a maga részéről a legmesszebbre megy el, amikor olyan önálló állammá alakítását javasolta, amelyet kizárólag perszonálunió kapcsolna Magyarországhoz.

Miután Canini elindult, a volt kormányzó a szöveget – nem a konkrét megfogalmazás közlése, hanem csakis a benne foglalt eszmék legtagabb népszerűsítése érdekében – elküldte Milánóba, Helfy Ignácnak. Helfy ugyanis 1861-től politikai lapot adott ki a lombard fővárosban a kis nemzetek összefogásának szükségességére utaló *L'Alleanza* (Szövetség) címmel. Ma már nehéz tisztázni, a főszerkesztő miképp érthette ennyire félre a szöveggel kapcsolatos kossuthi intenciókat, ám sajnos tény, hogy az 1862. június 1-i számban közzétették magát az eredeti teljes szöveget. A kellően elő nem készített gondolatokat azután mind odahaza, Magyarországon, mind az emigrációban lehurrogták a nacionalista hangadók, az eddig leginkább a nemzeti elfogultság bűnében elmarasztalt Kossuthot most megvádolva az ország kiárusításával.

Pedig a konföderációs terv olyan gondolatot pendített meg, amely máig velünk él azokon a tájakon, amelyeket összekötnek a Duna hullámai. E népek ugyanis ahhoz egyenként kicsik, hogy egymást tartósan tönkretegyék, együttműködésük azonban olyan elsőrangú középhatalmat alkothat, amely távol tarthatja mások beavatkozását ettől a tájtól. Nehéz lenne tagadni Kossuth gondolatának máig ható érvényességét: „Egység, egyetértés, testvériség magyar, szláv és román között! Íme ez az én legforróbb vágyam, legőszintébb tanácsom! Íme egy mosolygó jövő valamennyiök számára!”¹⁹

■ 1863-ban kitört az újabb lengyelországi oroszellenes felkelés, de az emigráns magyarok közül viszonylag kevesen jutottak el a Visztula partjára, hogy viszo- nozzák a fegyverbarátság 14 esztendővel korábbi szép gesztusát. Többen vettek részt az ekkoriban kirobbanó amerikai polgárháborúban: 87 honfitársunk az északiak, 13 pedig a déliek oldalán fogott fegyvert az új hazát szétfeszítő konfliktusban. (Legalábbis ennyi a biztos létszám; a korábbi irodalomban szereplő legendás nagy számoknak nincs forrásalapjuk.) Az északiak oldalán honfitársaink kétharmada tiszt volt (legfelső szinten két vezérőrnagyot és négy dandártábornokot adtak a seregnak). A déliekhez csatlakozó emigránsaink azért léptek be, mert támogatták a kiválás gondolatát (a rabszolgaság elítélése vagy helyeslése nem játszott komoly szerepet egyik oldalon sem a döntésben).

Amerikai tábornok lett a jeles mérnök, Asbóth Sándor, Kossuth kormányzó egykori hadsegéde, aki a Marianna melletti csatában halálmegvető bátorsággal vezette rohamra katonáit, a golyózáporban azonban egy lövedék az arcába csapódott, és ha szívós szervezetének hála talpra is állt a seblázból, az ólomdarab évek múlva bekövetkező haláláig ott maradt befürödve az arccsontjában. Petőfi egykori pesti könyvtárosa, Számvald Gyula is elérte a tábornoki rangot Julius Stahel néven. A Zsulavszky fiúk – Kossuth unokaöccsei, Emilia hűgának fiai – is megállták helyüket: ifj. Zsigmond egy fekete önkéntesekből szerveződő ezred hadnagyaként küzdött (tífuszban bekövetkező halálát, akárcsak Kázmér öccse elzüllését édesanyjuk szerencsére már nem érte meg), míg László szintén a fekete önkéntesek ezredeinek szervezésében játszott kiemelkedő szerepet. A nyugat-floridai első brigád élén, címzetes brigádtábornokként főképp Port Hudson környékén harcolt; alakulatában vele volt Emil bátyja is. A uniót megmentő küzdelem megbecsült veteránjaként, boldog házasesetének virágjában hunyt el 1884-ben. Összességében a derekas polgárháborús helytállás tovább erősítette a szabadságszerető magyarság hírnevét az óceán túloldalán.²⁰

Közben a Magyar Nemzeti Igazgatóság politikai működése válságba került. Három tagja közül Teleki László már 1860 telén kivált, amikor elővigyázatlan-sága folytán „hazarabolták”, osztrák fogságba került, majd öngyilkos lett 1861 májusában. A két másik tag, Kossuth és Klapka együttműködése még egy évig kitar- tott, de amikor – miként említettük – a közép-európai kis nemzetek Habsburg- ellenes, demokratikus összefogását célzó Duna Konföderáció terve – sajnos a megfelelő előkészítés nélkül – kipattant 1862 tavaszán, a tábornok a negatív reakciók láttán ügyesen elhatárolódott tőle (noha alapelveit eredendően osztotta, sőt, a konkrét tervezet is részben az ő munkája volt), és kilépett az Igazgatóság- ból. Ezt sokan a kossuthi politikával való szakításként értékelték, és a „tehetet- len”, örökké csak „várakozó” exkormányzóval szemben immár őt tekintették a „jövő emberének”. A Magyarországról kiköltöző Komáromy György és Csáky Tivadar elhittették vele, hogy ők egy nagy hazai titkos szervezet élén állnak, és erre hivatkozva kérték tőle azt, segítse őket – immár Kossuthot mellőzve – kap- csolatba lépni az olasz kormánnyal.

Komáromyék szívélyes fogadtatásra és bőkezű anyagi támogatásra találtak Torinóban, mert sokkal „olcsóbban” (vagyis kevesebb nagypolitikai szerepvállalással) ígérték „leszállítani” az Ausztriát semlegesíteni hivatott magyar felkelést, mint a maga aggályos biztosítékrendszeréhez kérelmelhetetlenül ragaszkodó Kos- suth Lajos. Ekkortájt a hazai elégedetlenekkel is megszakadtak Kossuth kapcso-

latai, így a magánéleti tragédiákkal (lánya és felesége halála) is sújtott államférfinak a politikai elszigetelődéssel is szembe kellett néznie. Amikor a német egység ügyében a döntésre készülő Poroszország szövetségre lépett Itáliával, Otto von Bismarck porosz miniszterelnök kapcsolatot keresett a magyar emigránsokkal is. Kiderült, hogy Kossuth nélkül nincs súlya Klapkának és Komáromyéknek sem, így kénytelen-kelletlen bevonták őt is az együttműködésbe. Klapka tábornok porosz segítséggel új magyar légiót állított fel Sziléziában és – a porosz főserég hatalmas königgrätzi győzelme (1866. július 3.) után, a harci cselekmények pillanatnyi szünetében – katonáival behatolt a Jablonkai-hágón át Trencsén megye északi végébe, és elérték Turzovka községet. Az egyszerű légiósok és tisztjeik átélhették annak élményét, hogy legalább néhány történelmi pillanattal jelenlétükkel a haza földjén is tiltakoznak az osztrák önkényuralom ellen, kifejezve a nemzet legjobbjainak vágyát egy szabad és független Magyarország iránt.

Am ugyanakkor kemény csalódással is szembe kellett nézniük: a Csáky–Komáromy csoport által ígért hazai felkelés nem volt sehol! Kossuth emiatt élesen elítélte a „thurzovkai promenádot”. Úgy vélte, vezetői a kellő biztosítékok híján könnyelműen kockáztatták a hiábavaló felkelés véráldozatát. Komáromyék kapcsán viszont többen elherdált pénzekről, csalásról és megtévesztésről beszéltek, és bizony ennek tényei ma már nehezen vitathatók; mértékéről ugyanakkor nehéz pontos képet alkotni a források szűkössége miatt. Rövid és hiábavaló várakozás után a légió gyorsan visszavonult a határon túlra – és az 1866-ban megkötött pozsonyi béke végérvényesen lezárta az emigrációs politikai és katonai erőfeszítések korszakát.²¹

Az 1867-ben megkötött kiegyezéssel politikai értelemben véget ért a Kossuth-emigráció tevékenysége. Akik továbbra is külföldön maradtak, már nem számítottak politikai üldözötteknek, csupán ezzel a gesztussal is tiltakoztak a dualista politikai rendszer ellen.

Mérleg

■ Mi volt az a politikai alternatíva, amelyet a Kossuth-emigráció képviselt a 19. század középső harmadának Közép-Európájában?

Azzal a kiindulással minden mérvadó erő egyetértett, hogy 1848-ban Magyarország a forradalom eszközével sikerrel rázta le a feudalizmus béklyóit, de 1849-ben a nemzeti önrendelkezésért vívott önvédelmi háborúját leverték. Az ebből az alaphelyzetből adódó kérdésekre azután a magyar politikai élet két vezető csoportjának képviselői eltérő válaszokat fogalmaztak meg.

Deák Ferenc és követői a nemzetközi helyzetet úgy ítélték meg, hogy a magyarság a szláv és a germán népek tömbjei közé van beszorítva, ezért nélkülözhetetlen számára a Monarchia védőernyője. A Habsburgok államának létét a nagyhatalmak egyébként is az európai hatalmi egyensúly nélkülözhetetlen részének tekintik. A feladat eszerint e vonatkozásban elfogadni, sőt támogatni Bécs nagyhatalmi állásának fenntartását, ami remélhetőleg nem lesz ellentétben a perszonális unió alapuló (tehát 48-as jellegű) magyar önrendelkezés biztosításával. Sőt a Monarchia autonóm részeként Magyarország nemcsak a magyar elem vezető szerepét őrizheti meg politikai életében, hanem maga is folytathat némi saját „birodalmi” politikát, elsősorban a Balkán irányában.

Kossuth Lajos, valamint hazai és emigrációs hívei is ugyanezen tényekből indultak ki, de merőben más konklúzióra jutottak. Szerintük is kell védőernyő a

germán és a pánszláv nyomás ellen, csakhogy erre Ausztria nem alkalmas: túl gyenge, főként azért, mert elzárja a határai között élő népek nemzeti fejlődését (miáltal nem riasztja, hanem éppen hogy vonzza a nagyhatalmi beavatkozást). A megoldás a felbomló-felbomlasztandó birodalom területén élő, továbbá a velük délről szomszédos, Duna menti kis népek valamilyen (minimálisan katonai-védelmi) szövetsége, amelyet a résztvevők akár egy következetesen demokratikus alapelvek szerint felépülő államszövetséggé is fejleszhetnek. A forma tulajdonképpen másodlagos; fontosabb, hogy egy ilyen szövetség egyben az európai „egyensúly” rendszerében is betöltheti Ausztria átmenetileg üresen maradó helyét.

Deákék belpolitikai összefüggésekben úgy ítélték, hogy 1848-ban a nemzeti-ségek hátba támadták Magyarországot, amely pedig számukra is kiharcolta a jobbágyfelszabadítást, az egyéni polgári és politikai szabadságjogokat stb. Magyarország szívesen ad otthont e különféle „népfajoknak”, de – az országalapítás történeti okán és címén, továbbá az egyelőre adott társadalmi erőviszonyokat figyelembe véve – csupán egyetlen „politikai nemzet” létezhet, övé az elsőbbség, a többi nemzetiségnek a magyarsághoz kell igazodnia. (A civil és az egyházi életben, a kultúrában, a családban persze megmarad minden csoportszajátosság, nyelvhasználat stb.) Elutasították azt, hogy a nemzetiségek kollektív és így elkülönülést eredményezhető politikai jogokat kaphassanak.

Kossuthék is azt állították, hogy a kamarilla cselszövényei folytán a nemzetiségek fellázadtak 1848-ban. De már az 1849 júliusában meghozott szegedi nemzetiségi törvényben a magyar fél elismerte, hogy őket is megilleti a „szabad nemzeti kifejlődés” joga. A független Magyarország tehát a nemzetiségek közös hazája, mert nem létezik magyar polgárosodás és önrendelkezés a többi népek hasonló jogaival, érdekeivel való egyeztetés nélkül. A nemzetiségek elképzelései persze távol álltak ettől a kiindulástól, de Kossuthék bíztak benne, hogy lehet közelíteni az álláspontokat, ha nagyhatalmi támogatással megnyílik a közös cselekvés lehetősége.

Első pillantásra világos, hogy mindkét koncepció ugyanazokból az európai és magyarországi realitásokból indult ki, és messzemenően tisztában volt azzal a – már a reformkorban teljesen nyilvánvaló – ténnyel, hogy Magyarország nem képes teljesen önállóan polgárosodni. Nem volt kétséges, hogy külföldi tőke nélkül nincs modern kapitalista gazdaság, nincs sem gyors anyagi, sem intenzív szellemi gyarapodás stb. A két eltérő válaszban tehát valójában arra a kérdésre is van felelet, hogy honnan jöjjön (közvetítéssel vagy közvetlenül) ez – az elégtelen hazai felhalmozás miatt nélkülözhetetlen – tőkeimport. Kik és milyen pozícióból alkudják ki ennek árát, elkerülhetetlen feltételeit. Vagy másképpen szólva: vajon a birodalmi szempontoknak alárendelve, vagy azokkal egyenrangúan kezelve jelennek-e meg Magyarország érdekei ezeknél a – túlzás nélkül évszázadokra kiható erejű – döntéseknél.

A kétféle koncepció – túl a liberalizmus és a demokratizmus szemlélet- és értékvilágának eltérésein – azért fejezett ki valódi alternatívát, mert az ötvenes években még nem lehetett „objektíven” megállapítani, hogy a birodalom sorsára vonatkozóan az optimista vagy a pesszimista szemléletnek lesz igaza. A Habsburgok állama egyszerre kínálta önmagának a stabilitás, illetve a labilitás jegyében történő értelmezését. A kiegyezés hívei úgy vélték, éppen a magyarokkal kötendő „becsületes” kompromisszum adja meg a szükséges stabilitást a Monarchiának. Kritikusai viszont nemcsak Andrásyékát, de utódaikat is folyamatosan figyelmeztették: ha nem adnak teret a nemzetiségek önrendelkezési törekvései-

nek, akkor csak idő kérdése a birodalom (és azon belül Magyarország) szétszakadása. Ahogy Kossuth a realista gondolatot romantikus képben megfogalmazta: az lesz a sorsunk, hogy „mi legyünk a máglya, melyen az osztrák sas megégetetik – égve magunk is!”²²

A magyar elit 1867-ben a deáki ajánlatot választotta. A 20. századból visszatekintők közül azonban sokan elgondolkoznak az emigrációból is a haza sorsát aggodva figyelő Kossuth figyelmeztetésén. A nemzetiségi kérdés ugyanis a dualista Monarchiában mindvégig megoldatlan maradt – és így érkezett el az I. világháború véres próbatétele.

■ JEGYZETEK

1. Kossuth Lajos: *Irataim az emigrációból*. I. Athenaeum, Bp., 1880. VIII.
2. A törökországi emigráció első szakaszának történetét összefoglalja: *A Kossuth-emigráció Törökországban*. Szerk., bev. Hajnal István. I. Magyar Történelmi Társulat, Bp., 1927.
3. Csorba, László: „Tökéletes hív és finom mű”: Józef Wysocki tábormok ismeretlen arcképéről. In: *A híd, ami összeköt: ünnepi tanulmányok Kovács István 75. születésnapjára: 1848–1849 és a magyar–lengyel kapcsolatok története a XIX–XX. században*. Szerk. Seres Attila. Magyar Napló, Bp., 2020. 188–200.
4. *A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában 1851–1852*. Bev., összeáll. Jánossy Dénes. I. Bp., 1940. 416–418; Lukács Lajos: *Magyar politikai emigráció 1849–1867*. Bp., 1984. 80–81. – A Makk Józsefet bírálókkal szemben azonban van olyan kutató is, aki szerint Kossuth később tévesen „dezavualta” az ezredest, mert a bizalomvesztésre „a vezetők közül ő szolgált rá a legkevésbé”, ld. *Székelly vértanúk 1854*. Vál., bev. jegyz. Károlyi Dénes. Kriterion, Buk., 1975. 63.
5. Spira György: *Kossuth és alkotmányterve*. Csokonai Kiadóvállalat, Bp., 1989; Szabad György: *Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében*. Kossuth, Bp., 1977. 170–174.
6. Szabad: i. m. 166–168.
7. Vö. Csorba László: *Teleki László*. Új Mandátum, Bp., 1998. 26–31.
8. Az amerikai utazás előzményeit és történetét részletesen bemutatja Jánossy: i. m.
9. Vö. Szabad György: *Kossuth az Amerikai Egyesült Államok politikai berendezkedéséről*. Századok 1975/3–4. 551–573.
10. Vö. Csorba László: *Batthyány Kázmér – emigrációban*. In: *Gróf Batthyány Kázmér (1807–1854) emlékezete*. Szerk. Ódor Imre, Rozs András. Baranya Megyei Levéltár, Pécs, 2006. 172–180.
11. Mínderre lásd Csorba László: *A Kossuth-emigráció fényképekönnyve*. Kossuth, Bp., 1994.
12. Vö. Csorba László: *Garibaldi élete és kora*. Kossuth, Bp., 1988. 166–169.
13. Kossuth Lajos (London, 1859. április 20.) – Ludvig Jánosnak, lásd *Iratok a Kossuth-emigráció történetéhez 1859*. Szerk. Koltay-Kastner Jenő. Universitas Szegediensis, Szeged, 1949. 57.
14. Koltay-Kastner Jenő: *A Kossuth-emigráció Olaszországban*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1980. 53–184.
15. Pete László: *Olaszország magyar katonája. Türr István élete és tevékenysége 1825–1908*. Bp. 2011. Argumentum. 71.; vö. Fornaro, Pasquale: *István Türr. Una biografia politica*. Rubbettino, Soveria Mannelli, 2004. 19–20.
16. Pete László: *Garibaldi magyar parancsnokai*. Bp. 2013. HM Hadtörténeti intézet és Múzeum – Line Design. 115–126.
17. Lukács Lajos: *Az olaszországi magyar légió története és anyakönyvei 1860–1867*. Akadémiai Kiadó, Bp., 1986.
18. Csorba: Garibaldi i. m. 272–274.
19. Pajkósy Gábor: *Az 1862. évi Duna-konföderációs tervezet dokumentumai*. Századok 2002. 4. sz. 937–957.
20. Vida István Kornél: *Világostól Appomatoxig. Magyarok az amerikai polgárháborúban*. Akadémiai Kiadó, Bp., 2011. 91–002.
21. A Csáky-Komáromy csoport tevékenységére és a Kossuth-emigrációnak az 1860-as évek első felében zajló tevékenységére lásd Farkas Katalin: *Magyar függetlenségi törekvések 1859–1866*. HM Hadtörténeti intézet és Múzeum – Line Design, Bp., 2011.
22. Szabad: Kossuth politikai i. m. 196.